

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ**

ФАРҒОНА ПОЛИТЕХНИКА ИНСТИТУТИ

«БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ» КАФЕДРАСИ

«МОЛИЯВИЙ ҲИСОБ»
фанидан

КУРС ИШИ

Фермер хўжаликларида молиявий ҳисобни ташкил этишнинг ўзига хос
жиҳатлари

А.Тожибоев

Қабул қилди:

Қабул қилиб олинган

сана « ____ » _____ 2013 й.

Фарғона – 2013 й.

МУНДАРИЖА:

Кириш	5
1.1. Фермер хўжаликлари ва уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни	5
Асосий қисм.	9
2.1. Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари	9
2.2. Фермер хўжаликларида молиявий ҳисобни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари	19
2.3. Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари	26
2.4. “Шербоғ” фермер хўжалиги мисолида молиявий ҳисобни ташкил этиш масалалари	34
Хулоса	37
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	39

Кириш

1.1. Фермер хўжаликлари ва уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни

Мустақиллик йиллари мобайнида қишлоқ хўжалиги соҳасида бозор муносабатларини жорий этиш ва хусусий мулкчилик шаклини ривожлантиришга йўналтирилган иқтисодий ислохотлар бўйича кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилди. Фермерликни ривожлантириш, фермер хўжаликларининг иқтисодий ва молиявий мустақиллиги учун мустаҳкам ҳуқуқий асослар ва кафолатларни яратиб берувчи Ер кодекси, «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги Қонун ҳамда бошқа қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Фермер хўжаликларининг ер, сув ва моддий-техника ресурсларидан янада оқилона фойдаланиш ҳисобига ишлаб чиқариш ҳажмлари муттасил ошиб боришини, фермер хўжаликлари самарадорлиги ва рентабеллиги ўсишини таъминлаш имконини берадиган моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, уларнинг ер майдонларини мақбуллаштириш борасидаги комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди. Қишлоқда фермер хўжаликларига барча зарур хизматларни кўрсатаётган замонавий ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси шакллантирилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги ерларининг узоқ муддатли ижара мулки қилиб берилиши ва қишлоқда бозор муносабатларининг жорий қилиниши фермер хўжаликларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришнинг энг муҳим омили ва асоси бўлди, бунинг натижасида ерга ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга ҳақиқий эгалик туйғуси мустаҳкамланди.

Мамлакатда фермерлик ҳаракати қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг асосий ишлаб чиқарувчисига ҳамда аграр соҳани ва у билан боғлиқ бўлган бошқа тармоқларни ҳамда ишлаб чиқаришларни янада ривожлантириш, шунингдек, аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини ошириш учун

масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган қудратли ижтимоий-сиёсий кучга айланиб бормоқда.

Фермер хўжаликлари аграр соҳада янги уклад сифатида шаклланиб бориши бир томондан ҳақиқий мулк эгалигининг вужудга келишига имкон яратса, иккинчи томондан мулкчиликнинг бошқа турларига асосланган корхоналар билан маълум даражада рақобат кураши муҳитини яратишга йўл очади.

Мустақилликдан сўнг ўтган йиллар мобайнида фермер хўжаликларининг бошқа хўжалик юритиш шаклларида афзалликлари яққол кўзга ташланди. Мазкур хўжаликларда ердан оқилона фойдаланиш, экинлар ҳосилдорлигини ошириш, умуман, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш самарадорлигини юксалтириш туфайли бошқа мулкчилик шаклларига қараганда анча юқори натижаларга эришилди.

Президентимизнинг “Бош мақсадимиз — кенг кўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш” номли 2012-йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2013-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида таъкидлаб ўтганларидек: “...Бугунги кунда фермер хўжалиги ҳақли равишда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг етакчи бўғинига, уни ташкил этишнинг асосий шаклига айланди. Ҳозирги вақтда фермерлик ҳаракати ўз таркибида 66 мингдан зиёд фермер хўжалигини бирлаштирмоқда. Мамлакатимиздаги жами ҳайдаладиган ерларнинг 85 фоиздан ортиғи, етиштириладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг асосий қисми айнан фермерлар ҳиссасига тўғри келмоқда. Кун сайин мустаҳкамланиб, ҳал қилувчи кучга айланиб бораётган фермерлик ҳаракати Ўзбекистонда ўзини тўла оқлади ва бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас, десам, ўйлайманки, барчамизнинг умумий фикримизни ифода этган бўламан.

Фермерларимизнинг онгу тафаккурида ўз ери ва ишлаб чиқараётган маҳсулотига нисбатан эгалик ҳиссиёти йилдан-йилга тобора мустаҳкамланиб,

уларнинг ўз меҳнати натижасидан манфаатдорлиги ошиб бормоқда. Энг асосийси - одамларимизнинг онги ва дунёқараши тубдан ўзгармоқда, бебаҳо бойлигимиз бўлган ер ва сув ресурсларидан самарали ҳамда оқилона фойдаланиш учун масъулият туйғуси кучаймоқда.

Сўнгги йилларда қабул қилинган қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар фермер хўжаликлари ваколатларини сезиларли равишда кенгайтди.

Шу билан бирга, тан олиш керакки, фермерлик ҳаракатининг Фермер хўжаликлари уюшмаси шаклидаги ташкилий тузилмаси қишлоқ хўжалигини ислоҳ этиш ва соҳада ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, фермерлар олдида турган вазифаларни ҳал этиш жараёнларига кучли таъсир кўрсата олмади.

Фермерлик ўзининг тарихий илдизларига эга бўлган хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш асосида Фермер хўжаликлари уюшмаси Ўзбекистон Фермерлари кенгашига, вилоят ва туманларда эса фермерлар кенгашларига айлантирилди, энг муҳими, ушбу тузилмаларнинг ҳуқуқ ва ваколатлари жиддий равишда кенгайтирилди.

Бугунги кунда фермер хўжаликларини ташкил этиш ва қайта ташкил этиш, уларга ер участкаларини узоқ муддатга ижарага бериш, давлат ва хўжалик бошқаруви органлари томонидан фермер хўжаликларини ривожлантириш ва уларнинг фаолият кўрсатишига доир меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини қабул қилиш билан боғлиқ деярли бирорта масала фермерлар кенгашларининг бевосита иштирокисиз ҳал этилиши мумкин эмас.

Мазкур кенгашларнинг асосий вазифаси давлат ва хўжалик бошқаруви, жойлардаги давлат ҳокимият органлари билан муносабатлар бўладими, тайёрлов, таъминот ва хизмат кўрсатадиган ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш бўладими, шунингдек, судларда ишларни кўриб чиқиш бўладими - ҳамма ерда фермерларнинг ҳуқуқи ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан иборатдир.

Бир сўз билан айтганда, фермерлар кенгашлари фермерлик ҳаракатининг ўзаги, йўналтирувчи кучи бўлиши, уни қишлоқни ривожлантириш ва шу аснода

қишлоқ аҳолиси фаровонлигини оширишда масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир қудратли ижтимоий-сиёсий кучга айлантириши лозим”.

Бугунги кунда фермер хўжаликлари фаолиятини янада такомиллаштириш, улар фаолиятида юзага келадиган муаммоларни ҳал қилиш, мамлакатимиз аҳолисини иш билан таъминлаш, ички истеъмол бозорини сифатли, шу билан биргаликда рақобатбардош қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан тўлдириш, қайта ишланган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экспорт қилиш орқали валюта тушумини ошириш ва пировард натижада қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини яхшилашда муҳим аҳамият касб этиб қолади.

Зеро, фермер хўжаликларининг аграр соҳада хўжалик юритишнинг янги шакли сифатида шаклланиб бориши бир томондан ҳақиқий мулк эгаларининг вужудга келишига имкон яратса, иккинчи томондан мулкчиликнинг бошқа турларига асосланган қишлоқ хўжалиги корхоналари билан маълум даражада рақобат кураши муҳитини шакллантиришга замин яратади.

Асосий қисм.

2.1. Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари

Фермер хўжаликларидаги ҳисоб ахборотларини бозор иқтисодиёти талабларига жавоб беришига, объектив, ҳаммага тушунарли бўлишида амалдаги меъёрий базага боғлиқ.

Ўзбекистон ҳудудида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг ташкилий - услубий асосини 1996 йил 30 августида қабул қилиш қилинган «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонун, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1999 йил 5 февралда тасдиқланган «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом», Бухгалтерия ҳисобининг Миллий стандартлари ҳамда кархонанинг ҳисоб сиёсати ташкил этади. Бухгалтерия ҳисобининг Миллий стандарти № 21 - сонли «Хўжалик юритувчи субъектлар молиявий - хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома» 2004 йилнинг 1 январидан амалга тадбиқ этилди. Шу билан бирга фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг умумий қоидаларини Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 26 мартда 1781-сон билан рўйхатга олинган Молия вазирлиги ва Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг 2008 йил 21 январдаги 1, 1/2-сон қарори билан тасдиқланган "Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобининг соддалаштирилган тизимини ташкил этиш тўғрисида" ги Низом тартибга солади.

Бу меъёрий ҳужжатлар фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг умумий қоидаларини белгилайди, шунингдек кимнинг қарамоғида бўлиши, мулк шакллари ҳамда фаолият турларидан катъий назар барча фермер хўжаликлари ва ташкилотларга ҳам тегишлидир.

Шу билан бирга фермер хўжаликлари бу меъёрий ҳужжатларга асосланиб хўжалик юритишнинг ташкилий - ҳуқуқий шакллари, тармоқ хусусиятлари ва фаолият ҳаракатлари, ходимлар малакаси ва бошқа вазифаларни инобатга олган ҳолда бухгалтерия ҳисоби ҳамда назоратни ташкил этиш усуллари ўзлари мустақил белгилаш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикасининг «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонунининг (янги таҳрири) 28-моддаси «Фермер хўжалиги фаолиятининг натижаларини ҳисобга олиш» деб номланиб, у қуйидагича ёзилган: «Фермер хўжалиги ўз фаолиятининг натижаларини ҳисобга олиб боради ҳамда маҳаллий статистика ва солиқ органларига белгиланган тартибда ҳисобот тақдим этади».

Бизнинг фикримизча, ушбу модда ва унинг мазмуни фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини олиб борилишини республикамиздаги ҳисоб тизимига тегишли амалдаги қонун ҳужжатларига асосланишини тўлиқ ифодалаб бера олмаган.

Мазкур камчиликни бартараф этиш учун, биз «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуннинг 28-моддасига қуйидаги таҳрирда ўзгартириш киритилишини таклиф этамиз: модданинг номи - «Фермер хўжалиги фаолиятини ҳисобга олиш ва ҳисобот», унинг мазмуни - «Фермер хўжалиги ўз фаолиятидаги ҳисоб-китоб ишларини қонун ҳужжатларида белгиланган ёки назарда тутилган тартибда юритади ҳамда маҳаллий статистик ва солиқ органларига ҳисобот тақдим этади».

Таклиф этилган модда ва унинг мазмуни фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби олиб борилишини ҳисоб тизимини тартибга солувчи тегишли қонун ҳужжатларига асосланишининг мажбурийлигини белгилаб беради. Шунингдек, «Фермер хўжалиги тўғрисида» ва «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонунларни ҳам бир-бирига мувофиқ келиши таъминланади.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳам ундан ташқарида жойлашган барча Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтган давлат ташкилотлари ва бошқармалари, юридик шахслар, уларнинг шўъба фермер хўжаликлари, филиаллари, вақилликлари ва

бошқа ташкилий бўлинмалари бухгалтерия ҳисобининг субъектлари эканлигини белгилайди.

Бухгалтерия ҳисобининг мақсади фойдаланувчиларни тўлиқ, ишонарли, ўз вақтида тузилган молиявий ва бухгалтерия ҳисобининг бошқа ахборотлари билан таъминлаш бўлиб ҳисобланади.

Бу мақсадга муваффақиятли эришиш учун бухгалтерия ҳисоби қуйидаги вазифаларни ҳал этиши керак:

- ◆ бухгалтерия ҳисоби счётларида активлар ҳолати ва ҳаракати, мулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятлар ҳолати тўғрисида тўлиқ, ишонарли маълумотларни шакллантириш;

- ◆ самарали бошқариш мақсадида бухгалтерия ҳисоби маълумотларини умумлаштириш;

- ◆ молиявий, солиқ ва бошқа ҳисоботларни тузиш.

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби маълум қоидалар ва тамойиллар бўйича юритилади. Тамойил ва қоидаларнинг шундай мажмуини ўрнатиш керакки, уни амалда қўллаш ҳисоб юритишининг максимал самарасини таъминласин. Бунда самара деб молиявий ва бошқарув ахборотларни ўз вақтида шакллантириш кенг доирадаги фойдаланувчилар учун ишончлилиги, раволиги ва фойдалилигини таъминлаш тушунилади.

Назарий жиҳатдан фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини юритиш қоидаларини ўрнатишга уч хил ёндошиш мавжуд:

№1 БХМС "Молиявий ҳисобот ва ҳисоб сиёсати"га асосан фермер хўжаликлари ҳар бир хўжалик йили учун ўз ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқиши керак. Бухгалтерия сиёсатига хўжалик фаолияти фактларини гуруҳлаш ва баҳолаш, активлар қийматини ҳисобдан чиқариш, ҳужжат айланиш ва инвентаризацияни ташкил этиш усуллари, бухгалтерия ҳисоби счётларини қўллаш усуллари, ҳисоб тизими, ахборотларни ишлаб чиқиш ва бошқа тегишли усуллар киради. Шундай қилиб **ҳисоб сиёсати** бухгалтерия ҳисобини юритиш усуллари йиғиндисидан иборат.

Бу ҳисоб сиёсатида моддий қийматликларни тайёрлаш, сотиб олиш ва баҳолаш қоидалари ҳамда тартиби, буюмларни асосий воситалар, инвентар ва хўжалик жиҳозларига киритиш мезони, уларнинг эскириши, тайёр маҳсулотларни баҳолаш ва сотиш тартиби, бухгалтерия ҳисобини иш счётлар режасини ишлаб чиқиш белгиланади. Навбатдаги ҳисобот йили учун ишлаб чиқилган ҳисоб сиёсати фермер хўжаликлари раҳбари томонидан тасдиқлангандан сўнг юридик кучга эга ҳужжат статусига эга бўлади.

Фермер хўжаликларининг ҳисоб сиёсати фермер хўжаликлари раҳбарининг буйруғи билан тасдиқланади. Ҳисоб сиёсатининг шакллантиришда субъект томонидан қабул қилинган бухгалтерия ҳисобини юритиш усуллари буйруқ чиққан йилдан кейинги йилнинг 1 январидан қўлланилади. Бунда хўжалик субъекти бўлинмаларининг жойлашган жойларидан қатъи назар, барча структуравий бўлинмалари томонидан қўлланилади. Янги ташкил этилган фермер хўжаликлари қабул қилган ҳисоб сиёсатини фермер хўжаликларининг молиявий ҳисоботини матбуотда биринчи нашр этилишигача, лекин давлат рўйхатидан ўтган санадан 90 кундан кечикмасдан расмийлаштириши керак. Календар йили ичида ҳисоб сиёсати ўзгартирилмайди.

Фақат қуйидаги ҳолларда фермер хўжаликларининг ҳисоб сиёсати ўзгариши мумкин:

1. Фермер хўжаликлари қайтадан ташкил этилса (бирлашиш, ажралиш);
2. Мулкдорларнинг алмашиши натижасида;
3. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ўзгарса ёки Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисобини тартибга солувчи норматив тизимида ўзгариш бўлса;
4. Бухгалтерия ҳисобининг янги усуллари ишлаб чиқилса. Ҳисоб сиёсати олдига қуйидаги асосий талаблар қўйилади:
 - ◆ Тўлиқлиқ (барча фактларни ҳисобда тўлиқ акс эттиришни таъминлаш);
 - ◆ Эҳтиёткорлик - нобудгарчиликларни акс эттиришга тайёр бўлиш;
 - ◆ Мазмуннинг шаклдан устунлиги (операцияларни иқтисодий мазмунига қараб акс эттирилиши);

◆ Қарама-қаршиликсиз (синтетик ва аналитик ҳисоблар маълумотларининг тенглиги);

◆ Оқилоналилик (ҳисобни тежамкорлик билан юритиш).

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби "Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобининг соддалаштирилган тизимини ташкил этиш тўғрисида низом" (Молия вазирлиги ва Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг 2008 йил 21 январдаги 1,1/2-сон қарори билан тасдиқланган, Адлия вазирлиги томонидан 26.03.2008 йилда 1781-сон билан рўйхатга олинган) асосида ташкил этилади.

Фермер хўжаликлари, ўз хўжалик фаолиятларининг эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, ҳисоб сиёсатини мустақил равишда шакллантиради. Бухгалтерия ҳисоби фермер хўжаликлари томонидан қонунчилик билан белгиланган ягона услубий асослар ва тартибга мувофиқ юритилади. Бунда фермер хўжалиги қўлланилаётган бухгалтерия ҳисоби регистрларини, қуйидаги талабларга риоя қилган ҳолда, мустақил равишда ўз фаолиятининг хусусиятларига мослаштириши мумкин:

а) ягона услубий асос (икки ёқлама ёзув тамойили);

б) аналитик ва синтетик ҳисоб маълумотларининг ўзаро боғлиқлиги;

в) бошланғич ҳужжатлар асосида барча хўжалик операцияларининг ҳисоб регистрларида ёппасига акс эттириш;

г) бошланғич ҳужжатлар маълумотларини фермер хўжалигини бошқариш, назорат қилиш ва хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш, шунингдек молиявий ҳисоботни тузиш учун зарур бўладиган кўрсаткичлар бўйича жамлаш ва тизимлаш.

Фермер хўжаликларида хўжалик операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш учун асос бўлиб, операцияларнинг ҳақиқатда амалга оширилганлигини қайд этадиган ва уларни амалга ошириш учун фармойиш берадиган бошланғич ҳисоб ҳужжатлари ҳисобланади. Фермер хўжаликларида бошланғич ҳисоб ҳужжатлари хўжалик операциялари амалга оширилган пайтда ёки улар содир этилгандан сўнг дарҳол (кечиктирмасдан) тузилади.

Фермер хўжаликларида тузиладиган бошланғич ҳужжатларнинг мажбурий реквизитлари, уларни тузиш, қабул қилиш, сақлаш ва бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби, шунингдек ҳужжатлар айланмасини амалга ошириш тартиби "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 9-моддасига ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2003 йил 23 декабрдаги 131-сонли буйруғи билан тасдиқланган Бухгалтерлик ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тўғрисидаги низомга мувофиқ тартибга солинади.

Бошланғич ҳужжатлар қонунчиликда белгиланган намунавий шаклларда ёки фермер хўжаликлари томонидан ишлаб чиқиладиган ва тасдиқланадиган бланкаларда тузилади.

Фермер хўжалигига келиб тушадиган бошланғич ҳужжатлар албатта текширилиши шарт. Бунда текшириш шакл бўйича (ҳужжатларнинг расмийлаштирилиши тўлиқлиги ва тўғрилиги, реквизитларнинг тўлдирилиши), мазмун бўйича (ҳужжатлаштирилган операцияларнинг қонунийлиги, алоҳида кўрсаткичларнинг мантикий боғлиқлиги) амалга оширилади.

Ҳисобни соддалаштирилган шаклда ташкил этиш учун фермер хўжалиги хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобининг ишчи счётлар режасини тузади, бу эса маблағлар ва улар манбаларининг ҳисобини асосий счётлар бўйича юритиш имкониятини яратади ва шу билан мулкнинг мавжудлиги ва сақланиши, мажбуриятларнинг бажарилиши ва бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг ишончлилиги устидан назоратни таъминлайди.

Фермер хўжаликлари бухгалтерия ҳисобининг ишчи счётлар Режасини Ўзбекистон Республикаси Молия вазирининг 2002 йил 9 сентябрдаги 103-сонли буйруғи билан тасдиқланган, Адлия вазирлигида 2002 йил 23 октябрда рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (21-сонли БҲМС) "Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома"га ва Молия вазирлиги ва Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг 2008 йил 21 январдаги 1, 1/2-сон қарори билан тасдиқланган, Адлия

вазирлигида 2008 йил 26 мартда 1781-сон билан рўйхатга олинган "Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобининг соддалаштирилган тизимини ташкил этиш тўғрисида Низом"нинг 1-иловасида келтирилган Фермер хўжаликларининг молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби намунавий Счётлар режасига мувофиқ тузади. Хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобининг ишчи счётлар режасида фермер хўжалигининг ҳисоб сиёсатига асосан қонунчиликда белгиланган тартибда акс эттирилиши лозим.

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобининг шакли қуйидаги шакллар бўйича юритилиши мумкин:

- а) бухгалтерия ҳисобининг оддий шакли;
- б) бухгалтерия ҳисобининг комбинациялашган шакли.

Фермер хўжалиги ўзининг ишлаб чиқариш ва бошқарув талабларидан келиб чиққан ҳолда бухгалтерия ҳисоби шаклини мустақил танлайди.

Бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш режали иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтганда иқтисодий ислохатларининг зарурий элементи ҳисобланади. Хар қандай бошқарув тизими, у маъмурий ёки бозор бошқарув тизими бўлишидан қатъий назар, иқтисодий қарорлар қабул қилишда тегишли ахборотлар керак бўлади.

Бухгалтерия ҳисоби бундай иқтисодий ахборотларни тўплаш ва умумлаштириш воситасидир. Бухгалтерия ҳисоби турли тизимларда турли вазифаларни бажаради ва турли мақсадларни назардан тутаяди, шунинг учун бир иқтисодий тизимдан бошқасига ўтишда бухгалтерия ҳисоби тизими ҳам шунга мувофиқ ўзгартирилди.

Мамлакатимизда бухгалтерия ҳисоби тизимини жаҳон стандартларига мос ва бозор иқтисодиёти талабларига жавоб беришини таъминлаш мақсадидан қуйидаги қонун ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди.

- 1.«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» қонун. 1996 йил 30 - август.
- 2.«Маҳсулот (иш, хизмат) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом». 1999

йил 5 - февралда Вазирлар Маҳкамасининг № 54 - сонли қарори билан тасдиқланган.

3.«Фермер хўжаликлариларнинг чораклик ва йиллик молиявий ҳисобот шакллари тасдиқлаш тўғрисида» Молиявий вазирлигининг 2002 йил 27-декабрдаги 140-сонли буйруғи.

4.«Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари» . 1998 - 2009 йилларда Молия вазирлаги томонидан тасдиқланиб, Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтказилган.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонун бухгалтерия ҳисоби юритилишини тартибга солади. Шунингдек, «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуннинг 2-моддасида бухгалтерия ҳисобининг мақсади ва вазифалари белгилаб берилди.

Бухгалтерия ҳисобининг мақсади фойдаланувчиларни ўз вақтида ҳамда аниқ молиявий ва бошқа бухгалтерия ахбороти билан таъминлашдир. Бухгалтерия ҳисобининг вазифалари:

- Бухгалтерия ҳисоби ҳисоб варақаларида (регистрларида) активларининг ҳолати ва ҳаракати, мулкӣ ҳуқуқлар ва мажбуриятларнинг ҳолати тўғрисидаги тўлиқ ҳамда аниқ маълумотларни шакллантириш;
- Самарали бошқариш мақсадида бухгалтерия ҳисоби маълумотларини умумлаштириш;
- Молиявий, солиққа доир ва бошқа ҳисоботларни тузишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги №54 сонли қарори билан тасдиқланган «Маҳсулот (иш, хизмат) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом» мамлакатимиздаги хўжалик юритувчи субъектларда маҳсулот (иш, хизмат) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартибини белгилаб берди.

Фермер хўжаликларида ҳам молиявий натижалар ҳисоби «Маҳсулот (иш, хизмат) ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий

натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом» ва Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти №3 «Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот»га асосан ҳисобга олиб борилади ва фермер хўжаликлари харажатлари қуйидаги тўрт гуруҳга бўлинади:

1. Маҳсулот (иш, хизмат) таннархига кирадиган харажатлар.
2. Давр харажатлари.
3. Молиявий фаолият харажатлари.
4. Фавқулодда зарарлар.

Шунингдек, фермер хўжаликлари даромадлари ҳам тўрт гуруҳга:

1. Маҳсулот (иш, хизмат) сотишдан тушум.
2. Асосий фаолиятининг бошқа даромадлари.
3. Молиявий фаолият даромадлари.
4. Фавқулодда фойда.

Фермер хўжаликларининг харажатлари ва даромадларининг тўрт гуруҳга бўлинишидан, молиявий натижаларнинг беш кўрсаткичи аниқланади:

1. Маҳсулот (иш, хизмат) сотишнинг ялпи молиявий натижаси.
2. Асосий ишлаб чиқариш фаолиятдан молиявий натижа.
3. Умумхўжалик фаолиятдан молиявий натижа.
4. Солиқ тўлагунча бўлган фойда.
5. Соф фойда.

Молиявий натижа фермер хўжаликларида йил охирида аниқланади, чунки, хўжаликда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳақиқий таннархи йил охирида аниқланиб, сўнгга сотилган маҳсулотларнинг молиявий натижаси аниқланади.

Ҳозирги кунда «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» ги конуннинг 16-моддасига асосан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2002 йил 27-декабрдаги 140-сонли буйруғига асосан молиявий ҳисоботнинг қуйидаги шакллари мавжуд:

1. Бухгалтерия баланси (1-шакл)
2. Молия натижалар тўғрисида ҳисобот (2-шакл)
3. Асосий воситалар тўғрисида ҳисобот (3 шакл)

4. Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот (4-шакл)
5. Хусусий капитал тўғрисида ҳисобот (5-шакл)
6. Дебеторлик ва кредиторлик қарзлар тўғрисида маълумотнома (2а-шакл).

Ҳозирги кунда мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобини бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларига мос равишда олиб бориш учун тегишли меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган ва ҳуқуқий база яратилган.

Фермер хўжаликларида молиявий ҳисобот шаклларида бошқа фермер хўжаликларининг ички ҳисобот шаклларида фойдаланувчи бўлиб фермер хўжаликларининг раҳбари ва аъзолари ҳисобланади.

Ҳисобот маълумотлари асосида фермер хўжаликларининг молия-хўжалик фаолияти таҳлил қилинади, фойдаланилмаётган резервлар аниқланади ва йўл қўйилган камчиликлар сабаби аниқланиб, келгусида йўл қўймаслик белгилаб олинади.

Бундан ташқари, фермер хўжаликларида ҳисобот маълумотларидан режалаштиришда, яъни бизнес-режалар тузишда ҳам фойдаланилади. Ҳисобот маълумотлари асосида фермер хўжаликларининг иқтисодий кўрсаткичлари ва унинг иқтисодий ҳолати тўғрисида таъминотчилар, харидорлар, инвесторлар ва кредиторлар ҳам маълумотларга эга бўладилар ва шунга асосан фермер хўжаликлари билан иқтисодий муносабатда бўладилар.

Фермер хўжаликлари томонидан тузиладиган ва тегишли органларга топшириладиган молиявий ҳисоботлар Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти №1 «Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот» билан тартибга солинади.

2.2. Фермер хўжаликларида молиявий ҳисобни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари

Фермер хўжаликлари иқтисодиётини бошқаришда бухгалтерия ҳисоби ва назоратнинг роли каттадир. Шу билан бирга фермер хўжаликларида бўладиган хўжалик жараёнини ҳисобга олишда хўжалик ҳисоби (учети)дан ҳам фойдаланилади.

Фермер хўжаликлари фаолиятида маълум бир жараёни амалга ошириш учун инсонлар (ишловчилар) томонидан амалга ошириладиган жараёнлар хўжалик операциялари дейилади. Хўжалик операцияларининг йиғиндиси хўжалик жараёни дейилади.

Хўжалик ҳисоби (учети)да қуйидаги ўлчов бирликлари қўлланилади:

1. Натура (физик) ўлчов бирликлари. Буларга кг, гр, ц, т, м, м², м³, квт/соат, т/км, ц/га ва бошқа ўлчов бирликлари киради. Ўлчов бирликлари асосида маҳсулот, иш, хизмат, материал ва ҳ.к.ларни натура миқдори ўлчанади.

2. Мехнат ўлчов бирликлари. Буларга киши-соат, киши-куни киради. Бу ўлчов бирликлари асосида сарфланган вақт ва меҳнат аниқланади.

3. Пул ўлчов бирликлари. Мамлакатимизда пул ўлчов бирлигига миллий валюта бирлигимиз - сўм ва тийин киради. Айрим ҳолатларида чет эл валюта бирликлари ҳам пул ўлчов бирлиги сифатида фойдаланилади.

Мамлакатимизда ҳисобга услубий раҳбарликни Молия вазирлиги, бевосита раҳбарликни тармоқ вазирликлари олиб боради. «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги қонуннинг 5-моддасига асосан Молия вазирлиги бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини тартибга солади ва бухгалтерия ҳисобини миллий стандартларини ишлаб чиқади, тасдиқлайди. Шу қонуннинг 7-моддасига асосан, фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ташкил

этишни фермер хўжаликлари раҳбари амалга оширади. Бухгалтерия ҳисобини бошқа ҳисоб турларидан фарқи (хусусиятлари) :

1. Хўжалик жараёнини ёппасига, узлуксиз ва бир-бирига боғлиқ ҳолда ҳисобга олиб боришлиги.

2. Фақат ҳужжатлар асосида иш юритиши.

3. Бошқа ўлчов бирликлари билан бирга доимо пул ўлчов бирлигини қўлланилаши.

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобининг ҳам ўрганиладиган объектлари мавжуд. Ана шу объектлар бухгалтерия ҳисобини предметини ташкил этади. Мамлакатимизда 1996-йил 30 августда “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Ушбу қонуннинг 4 - моддасига асосан “Асосий ва жорий активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, захиралар, даромадлар ва харажатлар, фойда, зарарлар ҳамда уларнинг ҳаракати билан боғлиқ хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобининг объектларидир”.

Шундай қилиб бухгалтерия ҳисобининг объектлари:

1. Фермер хўжаликлари активлари. Булар фермер хўжаликларига тегишли бўлиб, асосий қисми моддий қўринишга эга. Буларга: бинолар, иншоотлар, транспорт воситалари, материаллар, маҳсулотлар, харажатлар, пул маблағлари, дебеторлик қарзлари ва ҳ.к.киради. Активлар бухгалтерия ҳисобидан иккига бўлинади:

а) Узоқ мудатли активлар. Фермер хўжаликлари оборотида бир йилда ортиқ иштирок этади. Буларга асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ мудатли молиявий қўйилмалар ва ҳ.к.узоқ мудатли активларга кирди.

б) Айланма активлар. Фермер хўжаликлари оборотида бир марта ёки бир йилгача муддатда иштирок этади. Буларга материаллар, тайёр маҳсулотлар, пул маблағлари, дебеторлик қарзлар, қисқа муддатли молиявий қўйилмалар, тағалланмаган ишлаб чиқариш ва ҳ.к. кирди.

2. Фермер хўжаликлари капитали. Хусусий капитал, мақсадли молиялаштиришлар, келгуси давр тўловлари ва харажатлари учун резервлар фермер хўжаликлари капиталига кирди. "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги

қонуннинг 14- моддасига асосан “Хусусий капитал - устав капитали, қўшилган ва захира капиталларидан ҳамда тақсимланмаган фойдадан таркиб топади”.

3. Фермер хўжаликлари мажбуриятлари. Бу фермер хўжаликларининг молия органлари, банк муасасалари ва бошқа фермер хўжаликлари ҳамда шахслардан бўлган қарзиди. Булар ҳам муддатига қараб бўлинади:

а) Узоқ муддатли мажбуриятлар. Тўлов муддати бир йилдан ортиқ бўлган мажбуриятлар. Буларга узоқ муддатли банк кредитлари, ижара мажбуриятлари, узоқ муддатли қарзлар киради.

б) Қисқа муддатли мажбуриятлар. Тўлов муддати бир йилгача бўлган мажбуриятлар. Булар қисқа муддатли банк кредитлари ва қарзлар, меҳнат ҳақи бўйича қарзлар, солиқдан қарзлар, таъминотчилардан қарзлар ва ҳ.к.киради.

4. Хўжалик жараёни-хўжалик операцияларининг йиғиндиси. Хўжалик жараёни бўлинади :

а) Таъминот жараёни. Бу жараёнда фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширишда зарур бўлган фермер хўжаликлари активлари, шу жумладан асосий ва айланма активлар сотиб олинади.

б) Ишлаб чиқариш жараёни. Бу жараёнда ходим кучи ёрдамида фермер хўжаликлари активларидан фойдаланиб маҳсулот ишлаб чиқарилади ёки иш ва хизматлар бажарилади.

в) Сотиш жараёни. Бу жараёнда маҳсулот (иш,хизмат) сотилади ва пулга айлантирилиб келгуси жараённи бошлаш учун шароит яратилади.

Шундай қилиб, **бухгалтерия ҳисобининг предмети** фермер хўжаликлари активлари, капитали ва мажбуриятларини хўжалик жараёнидаги доиравий айланишига айтилади. Бозор иқтисодиёти шароитида фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини шундай ташкил этиш керакки, у тежамли бўлиб, кам маблағ сарфланган ҳолда ички ва ташқи фойдаланувчиларни кўпроқ ахборотлар билан таъминлашга олиб келсин.

Бозор муносабатларига ўтиш ва давлат мулкани хусусийлаштириш хўжалик юритишнинг мазмуни, тузилиши ҳамда психологиясида жиддий ўзгаришларга

олиб келади. Бу ўз навбатида, бухгалтерия ҳисобида туб ўзгаришларни талаб қилади.

Бухгалтерия ҳисоби халқаро бизнес тили сифатида давлат қонунларининг бажарилишини кафолатлаши, тадбиркорликни ривожлантиришига, мулкни сақлаш ва кўпайишига хизмат қилиши, манфаатдор (инвесторлар, акциядорлар, банклар, фондлар, мол юборувчилар, мол олувчилар, расмий органлар ва ҳ.к.) лар томонидан муҳим иқтисодий қарорларни қабул қилишда (капиталини инвестиция қилиш, бозорга чиқиш, ходимларни ёллаш, солиқ сиёсати, молиялаш манбаларини қидириб топиш, ҳисоблашишлар ва ҳ.к.) зарур бўладиган тўлиқ ва ишонарли ахборотларни ўз вақтида етказиб бериш керак. Бухгалтерия ҳисобини фермер хўжаликларида ҳозирги замон талаби даражасида ташкил этиш қуйидаги комплекс тадбирлар билан таъминланади:

1. Бухгалтерия ҳисобини қонуний тартибга солиш ва унинг меъёрий базасини шакллантириш билан;
2. Услубий таъминот (йўриқномалар, услубий кўрсатмалар, шарҳлар) билан;
3. Кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш билан;
4. Халқаро профессионал ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш;
5. Ҳисобни бошқариш тизимини қайтадан ташкил этиш йўли билан.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонунда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг қуйидаги асосий тамойиллари келтирилган:

- ◆ бухгалтерия ҳисобини икки ёқламали ёзув усулида юритиш;
- ◆ бухгалтерия ҳисобининг узлуксизлиги;
- ◆ актив ва пассив операцияларини пулда баҳолаш;
- ◆ ахборотларнинг ишончлилиги;
- ◆ ҳисоблаш;
- ◆ эҳтиёткорлик;
- ◆ шаклдан иқтисодий мазмуннинг устуворлиги;
- ◆ фермер хўжаликлари фаолиятининг давомийлик тамойили;
- ◆ ҳисобот кўрсаткичларини таҳҳослаб бўлишлиги;
- ◆ молиявий ҳисоботнинг холислиги (бетарафлиги);

- ◆ ўринлилик (жойидалиги);
- ◆ ҳисобот даври даромади ва харажатларининг мувофиқлиги;
- ◆ актив ва мажбуриятларни ҳақиқий баҳолаш.

Бухгалтерия ҳисоби юритишнинг тамойилларидан бири махфийлик (ошкор қилмаслик) бўлиб ҳисобланади. Бунда бухгалтерия ҳисоби регистрлари мазмуни билан танишиш маъмурият розилиги ёки қонунчиликда назарда тутилган ҳолларда рухсат этилади.

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини фермер хўжаликлари раҳбари ташкил этади ва у қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- ◆ бош бухгалтер раҳбарлигида бухгалтерия ҳисоби хизматини ташкил этиш ёки шартнома асосида жалб қилинган бухгалтерлар хизматидан фойдаланиш;
- ◆ бухгалтерия ҳисобини юритишда шартнома асосида ихтисослашган бухгалтерия фирмаларига ёки таркибига бухгалтерия ҳисоби субъекти кирадиган марказлашган хўжаликнинг ҳисоб бўлимига топшириш;
- ◆ бухгалтерия ҳисобини мустақил юритиш.

Фермер хўжаликлари раҳбарларига қуйидагиларни таъминлаш масъулияти юклатилган:

- ◆ ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш;
- ◆ ички ҳисоб ва ҳисобот тизимини ишлаб чиқиш;
- ◆ хўжалик операцияларини назорат қилиш тартиби;
- ◆ тўлиқ ва ишончли бухгалтерия ҳисобини юритиш;
- ◆ ҳисоб ҳужжатларини сақлаш;
- ◆ ташқи ва ички фойдаланувчилар учун молиявий ҳисоботларни тайёрлаш;
- ◆ солиқ ҳисоботлари ва бошқа молиявий ҳужжатларни тайёрлаш;
- ◆ ҳисоб - китобларни ўз вақтида юритиш.

Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини юритишга алоқадор бўлган шахслар бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишда бухгалтерия ҳисобининг асосий тамойилларига риоя қилишлари керак. Бухгалтерия аппарати ҳужжатларни ишлаб чиқиши, бухгалтерия регистрларида ҳисоб ёзувларини оқилона олиб бориши ва улар асосида бошқарув ва молиявий

ҳисоботларни ўз вақтида тузишлари зарур. Фермер хўжаликларида бухгалтерия куйидаги бўлимлардан ташкил топиши мумкин:

◆ материал бўлими, бу ерда сотиб олинган материал қийматликларни, материал юбуровчилар билан ҳисоб - китобларни, материалларни сақлаш ҳамда фойдаланиш жойлари бўйича киними ва сарфланишининг ҳисоби юритилади. Унчалик катта бўлмаган фермер хўжаликларининг бу бўлимида асосий воситалар, арзон ва тез эскирувчи буюмлар ва тайёр маҳсулотлар ҳисоби ҳам юритилади. Йирик фермер хўжаликларида бу участканинг маълумотларини ишлаб чиқиш учун махсус бўлим ташкил этилади;

◆ ҳисоблашиш бўлими, бу ерда дастлабки хужжатларга асосан иш ҳақи ҳисоблаш ва ундан ушланмалар бўйича барча ҳисоблашишлар олиб борилади, меҳнат ҳақи фонди ва истеъмол фондидан фойдаланиш бўйича назорат амалга оширилади, ижтимоий суғурта ва таъминотга ажратмалар бўйича, пенсия фонди, бандлик фонди ва бошқалар бўйича ҳисоблашишлар ҳисобини олиб боради;

◆ ишлаб чиқариш - калькуляция бўлими, бу бўлимда барча турдаги ишлаб чиқаришга қилинган харажатлар ҳисоби юритилади, ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг ҳақиқий таннарни аниқланади ва ҳисобот тузилади, тугалланмаган ишлаб чиқаришга сарфланган харажатлар таркиби аниқланади;

◆ умумий бўлим, бу бўлимда юқорида санаб ўтилган бўлимларда ҳисобга олинмайдиган операциялар ҳисоби юритилади, Бош дафтар юритилади ва бухгалтерия ҳисоботи тузилади. Йирик фермер хўжаликларида молиявий бўлим ажратилиб, унда пул маблағлари, фермер хўжаликлари ва айрим шахслар билан ҳисоб - китоблар ҳисоби юритилади. Бухгалтерия фермер хўжаликларининг барча ишлаб чиқариш бўлинмалари билан бевосита муносабатда бўлади. У улардан бухгалтерия ҳисобини юритиш учун тегишли маълумотлар олади, чунончи:

◆ кадрлар бўлиmidан - ишга қабул қилинганлиги, ишдан бўшатишганлиги, таътилга чиққанлиги, фермер хўжаликлари ичида бир жойдан иккинчи жойга ўтказилганлиги тўғрисидаги шахслар рўйхати (буйруқ)ни алоҳида категория

ишловчиларига ҳақ тўлаш ва мукофотлаш, ставкалар, окладлар, штатларнинг ўзгариши тўғрисидаги Низомларини;

- ♦ омборлардан - товар - материал қийматликларининг ҳаракати (кирим, чиқим, бир жойдан иккинчи жойга ўтказилиши) тўғрисидаги ҳужжатларни;

- ♦ ишлаб чиқариш бўлинмаларидан - айрим хўжалик операциялари (мақсулотни ишлаб чиқариш ва ҳ.к.) бўйича ҳужжатлар, харажатлар бўйича ишлаб чиқариш ҳисоботи ва бошқаларни;

- ♦ режа бўлиmidан - фермер хўжаликларининг барча фаолияти бўйича тасдиқланган режа кўрсаткичлари (даромад ва харажатлар сметаси)ни ;

Бу бўлимларнинг тўғри юритилиши фермер хўжаликларида ҳужжатларнинг аниқ ва ишончли бўлишини таъминлайди. Фермер хўжалиги ишларининг белгиланган муддатларда бажарилиши тегишли хом ашё ва материалларнинг ўз вақтида келиб тушишига, улар бўйича тасдиқланган лимитнинг мавжудлиги, бутлиги ва сифатига бевосита боғлиқдир. Бундан ташқари келиб тушаётган материаллар қийматини (таннархини) тўғри баҳолаш, улар ҳисобини баҳолашнинг у ёки бу усулда юритилиши етиштирилаётган маҳсулотларнинг таннархига, уларни сотишдан олинадиган даромадларга, фермер хўжаликларининг соф фойдасига бевосита таъсир кўрсатади. Буларнинг барчаси фермер хўжаликларида материаллар ҳисоби олдида улар қийматини тўғри баҳолаш, материаллар ҳолати ва ҳаракати устидан усликсиз назоратни олиб бориш, улар кирими ва чиқимида доир ҳужжатларни тўғри ва ўз вақтида расмийлаштириш, ушбу бойликлар омбор ва бухгалтерия ҳисоби регистрларини белгиланган тартибда юритишдек муҳим вазифани қўяди.

2.3. Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари

Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 29 августда қабул қилинган “Фермер хўжаликлари тўғрисида” ги қонунининг 1-бандида “Фермер хўжалиги ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда товар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи фермер хўжалиги аъзоларининг биргаликдаги фаолиятига асосланган, юридик шахс ҳуқуқларига эга мустақил хўжалик юритиш субъектидир”, - деб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январидagi “Қишлоқ хўжалик корхоналарини фермер хўжаликларига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 8-сонли қарори асосида республикада фермер хўжаликлари тез ривожлана бошлади. Ушбу сиёсат ривожлантирилиб 2004 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг янги “2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 607-сонли қарори қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 27 декабрдаги “2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 607-сонли қарорига кўра паст рентабелли ва истиқболсиз ширкат хўжаликлари негизида танлов асосида фермер хўжаликларини ташкил этиш белгиланди. Ўзбекистон Республикаси президенти И.Каримов Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатнинг қўшма мажлисидаги маърузасида “...фермерчилик қишлоқда хўжалик юритишнинг энг истиқболли ва самарали шакли сифатида етакчи ўринни эгалламоқда” - деб таъкидлаб ўтган эди.

Ширкат хўжаликларини тугатиб, фермер хўжаликларига айлантириш жараёнида асосан олдин тармоқ ривожланишида тўсиқ бўлиб келаётган айрим омилларнинг салбий таъсирларининг олди олинди. Натижада қуйидагиларга эришишга мувофиқ бўлинди:

1. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришга кераксиз ёки яроқсиз бўлган мол-мулклар сотилди ва уларни сотишдан тушган маблағлар биринчи галда айланма маблағлар захираларини тўлдиришга йўналтирилди;

2. Фермерлар тендер асосида танлаб олинди; (малакали, моддий-техника ресурсларига эга, ишчи кучлари етарли, ишлаб чиқариш имкониятлари катталари танлаб олинди)

3. Қишлоқ деҳқонининг мулкка, ерга ва ўзи етиштирган маҳсулотларга эгалик қилиш кўламлари кенгайди;

4. Ўз маҳсулотларини бозорда (шартномадан ортиқчасини) эркин сотиш имкониятлари кўпайди;

5. Меъёрдан ортиқча ишчи кучларининг қисқариб, қайта ишлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларига ўтиб ишлашларига ва шу билан бирга қўшимча маҳсулот хизматларни бозорга таклиф этиш учун кенг имконият юзага келишига асос солинди;

6. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, товар-моддий ресурслари етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларини ишлаб чиқарувчиларга янада яқинроқ жойларда жойлаштириш орқали фермер ва деҳқонларнинг бевосита ишлаб чиқаришдан ажралмасдан самарали меҳнат қилиши учун қулай имконият яратилди.

Фермер хўжаликлари қишлоқ жойлардаги кичик тадбиркорлик шаклларида бири бўлиб, у ишлаб чиқариш шакли сифатида қуйидаги афзалликларга эга:

- хўжалик юрителининг маҳаллий шароитларига тезроқ мослаша олади;
- кичик тадбиркорлик субъекти сифатида катта эркинликларга эгалиги;
- қарорларни қабул қилиш ва уларни бажаришнинг ўзгарувчанлиги ва дарҳол ишга туширилиши;
- фаолиятни амалга оширишнинг, айниқса бошқарув сарф-харажатларини нисбатан камлиги;

- фермерларнинг ўз ғояларини амалга оширишларида ўз қобилиятларини намоён қилишда катта имкониятларга эга бўлиши;
- дастлабки капиталнинг камлиги ва маҳаллий бозорнинг талабларига маҳсулот ва ишлаб чиқариш жараёнларига тез ўзгартиришлар киритиш орқали жавоб бериш;
- ўз капиталининг нисбатан юқорироқ суръатларда айланиб туруши;
- тежамкорликнинг юқорилиги;
- ўзига ишониш даражасининг юқорилиги;
- синиб кетса ҳам мамлакат иқтисодиёти катта зарар кўрмаслиги.

Фермер (кичик) хўжаликлари ижобий томонлари билан бир қаторда маълум камчиликлага ҳам эга:

- таваккалчилик ҳавф-хатарининг юқорилиги ва шу сабабдан бозордаги ўриннинг ҳам юқори даражадаги беқарорлиги;
- йирик корхоналарга боғлиқ бўлишлик;
- бошқарув ишидаги камчиликлар;
- раҳбарлик билимларининг етарли эмаслиги;
- хўжалик юритиш шароитлари ўзгаришига ортиқча сезувчанлик;
- қўшимча молиявий маблағлар ва кредит олишнинг қийинлиги;
- шартномалар (контрактлар) тузишда хўжалик юритувчи субъектларнинг ишончсизлиги ва эҳтиёткорлиги ва бошқалар.

Фермер хўжаликлари қишлоқ хўжалигида кичик тадбиркорлик субъектларига киради. Фермер хўжаликлари мамлакат ялпи ички маҳсулотида кичик бизнесни улушининг ортишига таъсир кўрсатмоқда. Ривожланган мамлакатлар ялпи ички маҳсулотида кичик бизнеснинг улуши 60-70 фоизни ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги корхоналари орасида фермер хўжаликлари ҳам салмоқли ўринни эгаллайди. Мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ фермер хўжаликларига истиқболли йўналиш сифатида эътибор берилди. Раҳбарлар, мутахассислар ва олимлар бу хўжаликларнинг ривожланишга табиий шароит яратиб бердилар.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чоратadbирлари тўғрисида”ги 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори зарар келтириб ишлаётган истикболсиз ширкат хўжаликларини фермер хўжаликларига айлантириш борасида навбатдаги муҳим босқични бошлаб берди. Ушбу қарорга кўра, 2004-2006 йиллар мобайнида зарар кўриб ишлаётган, паст рентабелли ва истикболсиз 1020 та ширкат хўжалигини тугатиб, босқичма-босқич фермер хўжаликларига айлантириш кўзда тутилган.

Фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепциясида қуйидаги йўналишлар белгиланган:

- ◆ фермер хўжаликларининг тўлиқ иқтисодий ва молиявий мустақиллигини таъминлайдиган ва фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага берилган ер ресурсларидан мақсадли, оқилона ва самарали фойдаланишни рағбатлантирадиган ҳуқуқий шарт-шароитлар ва кафолатларни яратиш;
- ◆ фермер хўжаликларининг бошқа корхона ва ташкилотлар билан шартномавий муносабатларини тенглик асосида риоя этилишини назорат қилиш;
- ◆ фермерларнинг тадбиркорлик эркинлиги ва ҳуқуқларини ҳар томонлама муҳофаза этиш, қонунда кўрсатилган ҳуқуқлари бузилишига ва ички фаолиятига аралашувнинг ҳар қандай кўринишига йўл қўймаслик;
- ◆ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни молиялаштиришнинг бозор тамойилларига жавоб берадиган услуб ва шакллари шакллантириш;
- ◆ молиявий маблағлардан фойдаланишда фермер хўжаликларининг мустақиллигини, барча харажатларни ўз даромадлари ҳисобига қоплашни таъминлайдиган ишончли тизимни шакллантириш;
- ◆ тижорат банклари ҳамда бюджетдан ташқари жамғармаларнинг фермерликни ривожлантиришга йўналтираётган кредит ресурсларини кўпайтиришни ҳар томонлама рағбатлантириш;
- ◆ кредит таваккалчилигини суғурталовчи институционал тузилмаларни кенг ривожлантириш;

- ◆ бозор шароитида бизнесни бошқариш кўникмаларига эга бўлган фермер хўжаликлари раҳбарлари ва мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини яратиш;
- ◆ қишлоқда фермер хўжаликларининг эҳтиёжларига қараб, барча зарур хизматларни кўрсата оладиган замонавий ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмаларини жадал ривожлантириш;
- ◆ фермерларнинг барқарор даромад олишлари учун керакли шарт-шароитларни таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулотлари нархлари ўртасидаги мутаносиблик, яъни “баҳолар паритети”ни сақлаб бориш;
- ◆ илғор технология ва техникалар билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш;
- ◆ фермер маҳсулотларини сотишнинг энг мақбул йўллари ишлаб чиқиш.

Фермер хўжаликлари ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжаликлари тўғрисида”ги қонуни ва ўз низоми ҳамда Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонунчилиги асосида юритади. Дастлаб, фермер хўжаликлари устун даражада уларни ташкил этиш имкони катта зоналарда кўпроқ ривожлантирилди. Яъни ер майдонлари етарли, меҳнат ресурслари жуда кўп бўлмаган ерларда, захира ерларда кўпроқ ташкил этилди. Кейинги йилларда иқтисодий заиф, истикболсиз бўлган ширкатлар ҳам фермер хўжаликларига айлантирилмоқда. Фермер хўжаликлари давлат ерларида фаолият кўрсатадилар. Фермер хўжаликларига ер 50 йилгача, аммо 30 йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

Фермерлар қуйидаги сифат кўрсаткичларга жавоб бериши лозим:

- меҳнатсевар бўлиши лозим. Фермер нафақат меҳнат қилишга яроқли бўлиши даркор, балки меҳнат унинг ҳаётий эҳтиёжига айланиши зарур. Фақат меҳнасеварлик фазилати туфайли фермер ишчи хизматчиларининг унумли меҳнат фаолиятини ташкил қила олади (демак, у ташкилотчи ҳам бўлиши керак);
- деҳқончилик маҳоратиги эга бўлиши керак;

- агрономлик, тупрокшунослик ва агромухандисликдан огоҳлик;
- ташаббускорлик;
- фермер менежерлик қобилиятига эга бўлиши керак. Бозор шароитида жамоани бошқариш маҳорати ва санъатига эга бўлиш, янги иш ўринларини яратиш, фермер хўжалигини бошқариш стратегияларини аниқлаш қобилияти ривожланган бўлиши лозим;
- янгиликка интилувчанлик, новаторчилик. Янги техника ва технологиялар, янги агробизнес ғоялар, янги турдаги маҳсулот ва хизматларни яратиш ва амалда қўллаш;
- таваккалчиликка баҳо бериш қобилияти ривожланган бўлиши керак. Фермерлик билан шуғулланиш жараёнида вужудга келадиган хавф-хатарларни олдиндан сезиб, уларни бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;
- маркетинг қоидаларини, бозоршуносликни яхши ўзлаштирган бўлиши лозим. Маркетинг тамойиллари, функциялари, қоидалари, усул ва услубларини фермерлик фаолиятида қўллаш;
- масъулиятни ўз зиммасиги олиш. Компютер саводхонлиги;
- маънавий комиллик;
- агороиқтисодий билимдонлик.

Дунё мамлакатларида корхоналар ҳажми қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини минтақанинг табиий-иқлим шароитлари, ер ва географик, инсон омилини ҳисобга олган ҳолда иқтисодий оқибат натижаларига кўра шаклланади, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг асосий қисми фермер хўжаликларида етиштирилади. Канадада бир фермер хўжалигига ўртача 215 гектар, АҚШда 145 гектар, Германияда 19,5 гектар, Белгия ва Голландияда 17,0 гектар, Италияда 8,5 гектар ер тўғри келади.

Ўзбекистонда фермер хўжаликларини ҳажмини аниқлаш масаласида бир тракторнинг йиллик иш бажариш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш мақсадга мувофиқ деб тавсия қилинган. Албатта фермер

хўжаликларининг ҳажми унинг иқтисодий самарали ишлаштини таъминлашни инобатга олиши лозим. Уларни ташкил этишда барча омилларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ. 2008 йил 6 октябрда Президентнинг 3077–сонли “Фермер хўжаликларига тасарруфидаги ер участкаларини мақбуллаштириш чора–тадбирлари бўйича таклифлар ишлаб чиқиш мақсадида махсус комиссияни ташкил қилиш тўғрисида”ги Фармойиши қабул қилиниб, фермер хўжаликлари ер участкаларини мақбуллаштириш жараёни билан бошланди.

Куч–қуввати кам фермер хўжаликлари ўзини зарур техника, айланма маблағлар билан таъминлаш, кредит қобилиятига эга бўлиш, энг асосийси, ўз харажатларини қоплаш ва фойда кўриб ишлаш, даромадни оширишнинг ишончли асосига айлана олмаслигини ўз исботини топиб, ер майдонлари тўлиқ инвентаризациядан ўтказиш ва фермер хўжаликларини танқидий баҳолаш асосида ер майдонларини оптималлаштириш бўйича ишлар амалга оширилди. Бунда фермер хўжаликлар қайси соҳага ихтисослашгани ва мамлакат ҳудудларидаги аҳоли зичлиги алоҳида эътиборга олинди. Натижада фермер хўжаликларига ажратилган ер майдонлари пахтачилик ва ғаллачиликда ўртача 37 гектардан 93,7 гектаргача ёки 2,5 бараварга, сабзавотчиликда – 10 гектардан 24,7 гектаргача ёки 2,5 бароварга, чорвачиликда 154 гектардан 164,5 гектаргача ошди. Бу босқичда қуйидагилар асосий мақсад сифатида эътироф этилмоқда:

- маҳсулот етиштириш миқдорини кўпайтириш эвазига юқори даромадга эга бўлган фермер хўжаликлари сонини кўпайтириш;
- ер ва сувдан оқилона фойдаланишни таъминлаш;
- агротехник тадбирларни ўз вақтида сифатли бажарилишига эришиш;
- ўз даромади ҳисобидан техника ва бошқа воситаларни харид қилинишига эришиш;
- қишлоқ хўжалиги тармоғи билан биргаликда ҳудудларда касаначилик ва бошқа соҳаларни ривожлантириш асосида янги доимий ишчи ўринларини ташкил қилишдан иборат.

Мамлакатимизда фермер хўжаликларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг объектив зарурати бир қатор сиёсий, иқтисодий ва

ижтимоий омиллар таъсири билан белгиланади. Сиёсий омил – қишлоқ хўжалигида фаолият олиб бораётганларнинг сиёсий эркинлигини рўёбга чиқариш. Сиёсий эркинликни рўёбга чиқариш фермерларнинг ўз мулкига эга бўлишлари, ўз ишининг хўжайини бўлиши, ўз қарашларини эркин ифодалаши билан белгиланади. Ўз қарашларини эркин билдира оладиган, эркин ишбилармон эса самарали фаолият юрита олади ва мамлакатнинг иқтисодий кудратини ошира олади. Фермер хўжаликларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг иқтисодий омилларига энг аввало, мамлакатнинг озиқ-овқат ҳавфсизлигини таъминлаш зарурати, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини иқтисодий самарали шаклда ташкил этиш киради. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини бозор талабларига мослаштириш, уларнинг иқтисодий эркинликларини кучайтириш зарурати ҳам фермерчиликни ривожлантиришни объектив талаб қилади. Ижтимоий омилларга қишлоқ хўжалигида ишлаётганларнинг иқтисодий манфаатларининг юзага чиқиши, уларни ўзи хоҳлаган иш билан бандлигини таъминлашни яхшилаш кабилар фермерчиликни ривожлантиришга объектив таъсир кўрсатувчи омилларга киради.

Қишлоқ хўжалиги тармоғини республикамизда ривожлантириш сабаблари ва имкониятлари нафақат юқоридагилар билан чегараланади. Улар тўғрисида жуда ҳам кўп изоҳларни бериш мумкин. Бу изоҳлар қишлоқ хўжалигига оид махсус фанларда атрофлича ёритилган. Шу боис ҳам, юқоридаги изоҳлар билан чекланган ҳолда, қуйида “Шербоғ” фермер хўжалиги бухгалтерия ҳисобининг муҳим маълумотларига, ташкилий-ҳуқуқий мақомларига, улар фаолиятининг ҳисоб объектлари сифатидаги хусусиятларига тўхталамиз.

2.4. “Шербоғ” фермер хўжалиги мисолида молиявий ҳисобни ташкил этиш масалалари

Ушбу курс ишини бажариш жараёнида мен фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш борасида бир қанча маълумотлар тўпладим. Шу жумладан, мен “Шербоғ” фермер хўжалиги, унинг фаолияти, хўжалик юритиш шакли ҳамда ҳисоботларини ўрганиб чиқишга ҳаракат қилдим. Мазкур мавзудаги курс иши берилган санадан то курс иши намунаси тайёр ҳолга келгунига қадар кечган фурсатда мен Ўзбекистонда фермер хўжаликлариغا яратиб берилган имкониятлар, бу имкониятларнинг асоси бўлмиш низом, йўриқномалар ва бошқа қонун ҳужжатлари билан, ҳозирда мавжуд иқтисодий аҳвол ҳамда фермер хўжаликлари билан боғлиқ бошқа маълумотлар билан танишиб чиқишга муваффақ бўлдим. Буларни билган ҳолда қуйидагича фикрга келдим. Мен ўрганган фермер хўжалиги “Шербоғ” ф/х деб номланиб, Фарғона вилояти Учкўприк тумани Шўр қишлоғида жойлашган, мулкчилик шакли хусусий, деҳқончилик тармоғида фаолият юритади. Ушбу фермер хўжалигининг 1 январ 2012 йил ҳолатига 2011 йил учун ҳисоботлари: бухгалтерия баланси ва молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботи (1-илова) ни кўриб чиқиб, таҳлил қилдим. Унга кўра фермер хўжалиги жами 26625,1 минг сўмлик активга эга бўлиб шундан атиги 400,0 минг сўми узоқ муддатли активлардир. Бу узоқ муддатли актив асосий восита сифатида устав капиталига қўйилган. Бундан ташқари, фермер хўжалиги жорий активларида дебитор қарзлар (4800) счётида 8027,4 минг сўмлик олинadиган ҳисобварақ мавжуд бўлиб, балансга илова № 2а-шаклда бу дебитор қарзларнинг кенгайтирилган формаси тақдим этилган. Бу олинadиган ҳисобварақлар қуйидаги корхоналар билан алоқадор:

Қўқон ПТЗ №2	6381.8 минг сўм
Учкўприк МТП	1430.0 минг сўм
Қўқон нефт база У/к	215.6 минг сўм.

Келгуси давр харажатлари счётига жами 14357.7 минг сўм харажат амалга оширган. Бу эса мени бироз шубхага солди. Чунки Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти 21-сон бҳмс “Хўжалик юритувчи субъектлар молиявий-хўжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби счётлари режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома”да келгуси давр харажатлари(3100) счётида қуйидагилар акс этиши мумкинлиги белгилаб ўтилган:

- а) матбуотнинг даврий нашрларига йиллик обунанинг жами суммасини олдиндан тўлаш;
- б) мулкнинг йиллик суғуртасини тўлаш;
- с) келгуси даврлар учун ижара тўлов бадаллари ва келгусида таннархга киритилиши мумкин бўлган бошқа харажатлар.

Мазкур счётга олиб бориладиган харажатлар суммаси менинг фикримча, бунчалик катта миқдорда бўлмаслиги керак.

Бундан ташқари, фермер хўжалиги активлари қаторида бошқа пул маблағлари ва эквивалентлар(5500, 5600, 5700) счёларида 3840.0 минг сўм миқдорида сальдо мавжудлиги кўрсатиб ўтилган. “Шербоғ” фермер хўжалигининг жами активлари шулардан иборат.

Энди маблағлар манбааларини таҳлил қиладиган бўлсак, пассив томоннинг биринчи бўлимида устав капитали(8300) счётида 400.0 минг сўм ёзилганини кўрамиз. Бу асосий воситанинг устав капитали сифатида кирим қилинганини ифода этмоқда, менинг фикри ожизимча. Бу ҳақда тўлиқ маълумотга эга бўла олмадим. Бундан ташқари, бу бўлимда мақсадли тушумлар(8800) счётида 855.8 минг сўм ва тақсимланмаган фойда(8700) счётида эса 2145.3 минг сўм миқдоридаги маблағ акс эттирилган. Мажбуриятлар бўлимида фермер хўжалигининг қарзлари қайд этилган бўлиб, унга кўра, бу фермер хўжалигининг узоқ муддатли қарз мажбуриятлари қайд этилмаган. Барча мажбуриятлар қисқа муддатли. Бу қисқа муддатли мажбуриятлар қуйидагилардан иборат:

1. Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар (6400)	7114.3 минг сўм
2. Давлатнинг мақсадли жамғармаларига тўловлар бўйича қарзлар (6520)	4685.2 минг сўм
3. Муассасалардан қарзлар (6600)	48.7 минг сўм
4. Қисқа муддатли банк кредитлари (6810)	5645.0 минг сўм
5. Бошқа кредиторлик қарзлари	5730.8 минг сўм

Бу қисқа муддатли қарзлар жами 23224.0 минг сўмни ташкил этган.

Балансдан ташқари ҳисобварақларда ҳисобга олинадиган қимматликларнинг мавжудлиги тўғрисида маълумотномада ҳеч қандай маълумот берилмаган.

Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот № 2-сонли шаклни таҳлил қиладиган бўлсак, “Шербоғ” фермер хўжалигида 2011 йилда маҳсулот (товар, иш, хизмат)ларни сотишдан соф тушум жами 109105.8 минг сўмни ташкил қилган бўлиб, бу суммадан 99323.1 минг сўми сотилган маҳсулот (товар, иш, хизмат) таннархига тўғри келади (2-илова). 2012 йил 1 январ ҳолатига ялпи фойда 9782.7 минг сўмни ташкил этган. Шу даврдаги давр харажатлари жами 7637.4 минг сўмни ташкил этган бўлиб, бу харажатларнинг барчаси маъмурий харажатлардир. Бу даврда бошқа даромад ва харажатлар қайд этилмаган ҳолда ҳисобот даврининг соф фойдаси 2145.3 минг сўмни ташкил этган. Даромад (фойда) солиғи ва бошқа солиқ ва йиғимлар кўрсатилмаган. Ва шунинг билан, 2012 йил 1 январ ҳолатига фермер хўжалиги тақсимланмаган фойда 2145.3 минг сўмни ташкил этган.

Хулоса

Мамлакатимизда ислохатларни босқичма-босқич амалга оширилиши хўжалик юритувчи субъектларнинг бозор қонунлари асосида фаолият кўрсатишини таъминламоқда. Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган ислохатлар натижасида шаклланган ва эркин рақобатга асосланган хўжалик юритишнинг устивор йўналиши бўлган фермер хўжаликлари ишончли фаолият кўрсатмоқда.

Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришдаги салмоғи йилдан-йилга ошиб бормоқда. Жумладан, 2012 йилда Ўзбекистонда деярли барча қишлоқ хўжалик экинлари – ғалла, пахта, сабзавот, полиз экинлари ва узумдан юқори ҳосил олинди. Мамлакатимиз деҳқонлари мўл ҳосил етиштиришди – 3 миллион 460 минг тоннадан ортиқ пахта, 7 миллион 500 минг тонна ғалла, 2 миллион тоннадан зиёд картошка ва 9 миллион тоннадан ортиқ сабзавот ҳамда полиз экинлари йиғиб териб олинди.

Шу билан бирга, уларга ажратилиб берилган ер майдонларининг камлиги фермер хўжаликларининг барқарорлиги ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга маълум даражада салбий таъсир қилмоқда.

Шуларни ҳисобга олиб, 2012 йилда фермер хўжаликлари ер майдонларини оптималлаштириш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилди.

Ер майдонлари оширилган фермер хўжаликларининг барқарор ривожланиши ва рақобатбардошлигини таъминлаш учун уларнинг даромадларини кўпайтириш, маҳсулот таннархини пасайтириш ва рентабеллигини оширишда тўғри ташкил этилган ва юритилаётган бухгалтерия ҳисоби муҳим рол ўйнайди.

Хулоса қилиб айтганда, мен мазкур курс ишини ёзиш жараёнида фермер хўжаликлари билан боғлиқ қонунлар, йўриқномалар ва бошқа ҳужжатлар билан танишиб чиқдим. Булардан ташқари, “Шербоғ” фермер хўжалиги мисолида

унинг бир йиллик ҳисоботлари таҳлилини имконим етганича амалга оширдим. Бу таҳлил давомида мен бир қанча хулосаларга келдим:

Авваламбор, мазкур фермер хўжалигида ҳисоб сиёсати ишлаб чиқилмаган. №1 БҲМС ”Молиявий ҳисобот ва ҳисоб сиёсати”га асосан эса фермер хўжаликлари ҳар бир хўжалик йили учун ўз ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқишлари керак. “Шербоғ” фермер хўжалиги бухгалтерия ҳужжатлари тўлиқ юритилмаслиги аён бўлди. Бундан келиб чиқадиган бўлсак, молиявий ҳисобнинг узлуксизлик ва тушунарлилик тамойилларига мос тушмаслигини кўришимиз мумкин. Бу эса “Бухгалтерия ҳисоби қонуни”га зид. Бу шундан далолат берадики, фермер хўжалиги бухгалтери ҳисобни тўлиқ ташкилламаган. Менинг фикримча, бундай масъулиятли лавозимга маълумоти олий, ишга масъулият билан ёндашадиган ҳамда малакали кадрни жалб қилиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси // Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга доир қонуний ва меъёрий ҳужжатлар тўплами. – Т.: Шарқ, 1998. 1- том.
3. Ўзбекистон Республикасининг Фермер хўжалиги тўғрисида Қонуни. // Олий мажлис ахборотномаси. – Т., 2004. №9.
4. “Мулкчилик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ўзбекистон Республикаси: қонунлар ва фармонлар-Т:Ўзбекистон, 1992.
5. “Фермер хўжалиги тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 26 августдаги 692-II сон Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами.-Т.: “PressTIIJ-Print” ЁАЖ., 2004. 40-41 сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги 3226-сонли Фармони. 2003 йил 24 март. // Олий мажлис ахборотномаси. – Т., 2003 №. 3-4.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2006-2010 йиллар даврида шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва-тадбирлари тўғрисида”ги 67-сонли Қарори. 2006 йил 21 апрель.
8. «Қишлоқ хўжалигида ҳисоб-китоблар тизимини такомиллаштиришга оид туб чора-тадбирлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 11 мартдаги фармони.
9. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2012-йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2013-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор

- йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. – Т., 2013 йил 19 январь.
10. Каримов И.А. 2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичларга кўтарадиган йил бўлади. Президент И.Каримовнинг 2011-йилнинг асосий якунлари ва 2012-йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. – Т., 2012 йил 20 январь.
 11. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Президент И.Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи № 16. 22 январь, 2011.
 12. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. – Т.: Ўзбекистон, 1995. – 269 б.
 13. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизациялаш ва ислох этишдир // Халқ сўзи. – Т., 2005 йил февраль.
 14. Каримов И.А. Барча ислохотлар ва ўзгаришларнинг асосий мақсади инсон манфаатлари устиворлигини таъминлаш // Халқ сўзи. – Т., 2008 йил 9 февраль.
 15. Каримов И.А. – Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи.- Т., Ўзбекистон, 1998.
 16. Абдукаримов И.Т. Молиявий ҳисоботларни ўқиш ва таҳлил қилиш йўллари. Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1998 й.
 17. Алиқулов А. ва бошқ. “Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби” Самарқанд 2009 й.
 18. Гадоев Э. ва бошқ. Йиллик ҳисобот Т.: Норма, 2009 й.

19. Исмаилова М.Р. Фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби ва таҳлилни ташкил қилишни такомиллаштириш масалалари. И.ф.н. ... дисс. автореферати. –Т., 2002. -22 б.
20. Хошимов Б.А. Бухгалтерия ҳисоби назарияси. /Дарслик. -Т.: Фан, 2004.
21. Бозор, пул ва кредит журнали 2005-2011 йил сонлари
22. Солиқ тўловчининг журнали 2006-2011 йил сонлари
23. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси 2005-2011 йил сонлари
24. Бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортиш журнали 2005-2011 йил сонлар
25. www.google.co.uz – қидирув сайти
26. www.norma.uz – Меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами
27. www.lex.uz – Қонунлар тўплами